

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

BITSKEY ISTVÁN

„*Divus Kilianus*”

(*Pázmány Péter Szent Kiliánról*)*

Pázmány Péter a *Kalauz* IX. könyvének második részét annak bizonyítására szentelte, hogy „igaz ecclesia a római anyaszentegyház”, s ennek során nagy terjedelemben foglalkozik a „Históriák” tanulságaival. A kora középkor keresztény egyháztörténetének tömör áttekintését adja, felsorolja az összes pogány népeket, az ázsiai és dél-amerikai országokat, ahol minden esetben katolikus hittérítők végezték munkájukat, többnyire a római pápa irányításával. Argumentációjának kedvelt eljárása, hogy a katolikus forrásokon kívül protestáns szerzőket is idéz, ezzel a pártatlanság látszatát igyekezett kelteni. Ebben az esetben is azt írja, hogy „Munstérus Lutherista ember szavaiból akarom ezt az igazságot bizonyítani”. S ezt követően valóban Münsteret idézi Anglia krisztianizálásának történetéről, majd Bavaria megtérítéséről szólva ezt olvassuk: „Herbipolis Tartományában, Conon pápa, ezen Hat-száz esztendő folyásában küldé Sz. Kiliánust; ki sok lelkeket téríté Christushoz: Divus Kilianus, a Conone Romano Pontifice in Germaniam missus, ad praedicandum Verbum Christi apud Herbipolenses. Ubi verbo et exemplo, multos ad fidem convertit. Tandem una cum sociis, pro veritate occubuit”.¹

A lapszálon Pázmány itt Sebastian Münster (1488–1552) monumentális tudományos enciklopédiájára hivatkozik,² innen ismeri Szent Kilián történetét. A számos kiadást megért, Európa-szerte használt, nagy tekintélyű munka megfelelő helyén részletesebben is olvasható a jeles mártír története. Münster nyilvánvalóan a középkori legendák anyagát gyűjtötte egybe és használta fel szintézisének összeállításához. Eszerint a skót származású szerzetes a szent tudományok kiváló keresztény lelkű tudósa volt. Konon pápa szentelte püspökké és küldte őt Frankföldre téríteni. Kilián két társával (Colomanus és Dietmanus) átkelt a Rajnán és keletre indult, ahol a pogány kultuszt úzó lakosok között gyümölcsözően prédikálta az evangéliumot. Würzburgban (középkori latin nevén Herbipolis) telepedett le. A lakosság körében sikeresen folytatta a krisztianizálást, sokakat térített keresztény hitre, köztük a város urát, a Merowing-nemzetségből származó Gozbertus herceget is. Őt azonban megrótták, mivel pogány szokás szerint bátyjának özvegyét

---

* A tanulmány az OTKA K 101 840. számú pályázatának támogatásával készült.

¹ PÁZMÁNY Péter, *Kalauz*, facsimile editio, kiad. KÖSZEGHY Péter, a kísérő tanulmányt írta HARGITAY Emil, Bp., 2000, 757 (BHA, XXXII).

² Münster világgképének modern bemutatása: Günther WESSEL, *Von einem, der daheim blieb, die Welt zu entdecken. Die Cosmographia des Sebastian Münster oder Wie man sich vor 500 Jahren die Welt vorstellte*, Campus-Verlag, Frankfurt am Main u. a, 2004.

vette feleségül. Gailana asszony viszont ezért bérgyilkosokat küldött a térítőkre, s azok megölték a három papot.³

A modern egyháztörténet pontosítja és korrigálja Szent Kilián élettörténetének középkori és kora újkori elbeszéléseit. Eszerint inkább ír (vagy skót-ír) származású volt a mártír, aki 640 körül született a közép-írországi Mullaghban (Cavan Country).⁴ Kolostori életre készült, azonban kiemelkedő tudása miatt püspökké választották. Több forrás megerősíti, hogy az egyházfői tisztséget mindössze egy évig betöltő, thrákiai származású Konon pápa (686–687) ösztönzésére indult térítő szándékkal a kontinens belsejébe.⁵ Az ekkorra már határozottan megerősödő szigetországi egyház Róma-hűsége egyértelmű volt, a korábban még Nagy Szent Gergely pápa által Britanniába küldött misszionárius-szerzetesek ott szilárd egyházi szervezetet építettek ki. Érthető, hogy ebből a közegből választotta ki a pápai udvar a kontinens belsejébe irányuló missziók vezetőit, közülük a legnagyobb hírnévre a később szintén szentté avatott Willibrord, Utrecht első püspöke, majd érseke, a „frizek apostola” emelkedett.⁶ Pázmány természetesen őt is felsorolja a szigetországból származó térítő és egyházszervező főpapok között, majd Szent Bonifác legendás történetét, térítői aktivitását ugyancsak ismerteti. Ennek a nagyszabású krisztianizálási folyamatnak volt részese Kilián is.

A 8–9. században keletkezett legendák (*Passio Kiliani minor*, *Passio Maior*, majd Beda Venerabilis és Hrabanus Maurus hagiográfiája) szerint a pápa ösztönzésére indult Európa közepe felé, végül Würzburgban telepedett le, ahol sikeres térítései nyomán már életében Frankföld apostolának nevezték. Két társa – Kolonat és Totnan – kísérete el, s keresztény hitre térítették Gozbert von Thüringen herceget, akit özvegyen maradt sógornőjétől való elválásra beszéltek rá. Amíg azonban egyszer a herceg távol járt, a három pap Gailana hercegné bosszújának áldozatává vált. A legendák szerint saját cellájában, imádkozás közben karddal támadt rá és végzett vele a gyilkos, majd két társát is megölte. A karddal történt fejlevágás Keresztelő Szent János-reminiszcencia is lehet. Tetemüknek feltalálására 752. július 8-án került sor, csontjaitak relikviárokba helyezték el s azokat jelenleg a würzburgi Neumünsterkirche kincstára őrzi.

A német szakirodalom azt a feltételezést is megfogalmazza, hogy a Kilián-legendák Szent Bonifácius (Winfried, Wynfreh) előfutárát kívánták láttatni, a Szigetországból érkező hittérítők aktivitásának tradícióját, az angolszász misszió legitimitációját szándékoztak bemutatni és megalapozni. A pápa által 742-ben a németek érsekévé és pápai

---

³ „Chilianus natione scotus, professione coenobita, sacrarum literarum apprime doctus, zelo Christianae religionis motus, duobus comitatus sociis, Colomanno et Dietmanno, ex Galliis trans Rhenum in Franciam nostram orientalem venit, incolisque daemoniorum cultui deditis, evangelium Christi Jesu cum ingenti fructu praedicavit”. *Cosmographiae universalis lib. VI. in quibus iuxta certioris fidei scriptorum traditionem describuntur, autore Sebastiano Munstero*, Basel, 1550, 654. A debreceni Református Kollégium példányát használtam, jelzete: U 74.

⁴ Johann Baptist STAMMINGER, *Franconia Sancta*, I, Würzburg, 1881, 58–133; Adraan BREUKELAAR, *Kilian (Chilian), Bischof und Heiliger*, in Biographisch-Bibliographischer Kirchenlexikon, Bd. III, Herzberg, 1992, Spalten 1474–1477. A továbbiakban: BBKL.

⁵ MANN, Horace, *Pope Conon = The Catholic Encyclopedia*, vol. 4. New York, Robert Appleton Company, 1908. 11 Oct. 2012 <<http://www.newadvent.org/cathen/04258a.htm>>. Paolo BERTOLINI, *Conone*, in: *Enciclopedia dei Papi*, Roma, 2000, valamint BBKL, uo. Bd. IV, Spalten 379–380.

⁶ Kenneth HARRISON, *The framework of Anglo-Saxon history, to A. D. 900*, London–New York, Cambridge UP, 1976.

legátussá kinevezett Bonifác pozíciójának erősítését valóban jól szolgálhatta az önfeláldozó mártírelőd történetének toposzokban bővelkedő narrációja, a szentéletű térítő előd relikviáinak elevációja és kultuszának terjesztése.⁷

Kilián tisztelete a 8. és 9. században széles körben terjedt el Würzburgban és környékén, ahol Frankföld első apostolának, Würzburg első püspökének és védőszentjének nyilvánították, emléknapját mind a mai napig megünneplik. Jelenleg is mintegy negyven németországi templom viseli nevét, többek között Marburg, Mainz, Paderborn, Iserlohn és Wartburg városában van patrocíniuma.⁸ 1989-ben, mártíriumának 1300 éves évfordulójára számos kiadvány jelent meg és dolgozta fel kultuszának történetét.⁹ Mind a mai napig élő hagyománya a városnak július 8-án a *Kiliani-Volksfest*, amelyen különböző látványosságok szerepelnek a főtéren, körmenetek és dramatikus játékok mutatják be a szent életének egyes motívumait, s a Kiliani-Verkaufsmesse néven szereplő népszerű vásárt ugyancsak ekkor rendezik.

De Németországon kívül is elterjedt Kilián tisztelete, főként olyan területeken, ahol Frankföldről származó etnikum jelent meg. Különösen nagy tiszteletnek örvendett Bécsben, ahol a frank náció templomában a 18. század folyamán évente megtartották ünnepét. A Szent Dorottya templom (Dorotheenkirche) névadója (Dorothea von Montau, 1347–1394) Poroszország patrónája volt, ömellelte leginkább Würzburg apostolának kultuszát ápták. Az osztrák prédikációtörténet az 1707 és 1767 közötti hat évtizedből 32 Kilián-prédikációt tart számon, továbbá „Kilian von Würzburg, Kolonat und Totnan” a témája további 19 szentbeszédnek.¹⁰ Mindezek önálló nyomtatványokként jelentek meg, nyilván ennél jóval több lehetett az e témakörben elhangzott prédikációk száma. Valamennyi „Lobrede” fényes ünnepség (jährliche Festivität) keretében hangzott el, s a szent magasztalására a korban szokásos toposzok egész sorát felvonultatta. Ezzel egyben a „felettebb dicséretes és nemes frank nemzet” (hochlobliche und hochadelige fränkische Nation) a saját „Landespatron”-ját is megünnepelte Kilián személyében, így ennek a közösségnek az identitását erősítette, öntudatát növelte Frankföld mártírjának kultusza. Az előkelő vendégek előtt zajló beszédek a barokk kor retorikái által előszeretettel művelt *genus demonstrativum* minden alakzatát és szuperlatívuszát felvonultatták a pompa növe-

---

⁷ Gereon BECHT-JÖRDENS, *Die Ermordung des Erzbischofs Bonifatius durch die Friesen. Suche und Ausgestaltung eines Martyriums aus kirchenpolitischer Notwendigkeit?* = *Archiv für mittelhessische Kirchengeschichte* 57, 2005, 95–132, főként: 114–116

⁸ Wilhelm DEINHARDT, *Frühmittelalterliche Kirchenpatrozinien in Franken. Studien zur Frühgeschichte der Diözesen Bamberg und Würzburg*, Erlangen, 1933, 128–150.

⁹ Klaus WITTSTADT, *Sankt Kilian: Leben - Martyrium - Wirkung*, Würzburg, Echter, 1984, 1–91; Uő., *St. Kilian. 1300 Jahre Martyrium der Frankenapostel*, Würzburg, 1989 (Diözesan-Geschichtsblätter 51); Ludwig WALTER, *St. Kilian. Schriftumsverzeichnis zu Martyrium und Kult der Frankenapostel und zur Gründung des Bistums*, Würzburg, 1989 (Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter 51, Ergänzungsband); Claus GRIMM (Hrsg.), *Kilian. Mönch aus Irland aller Franken Patron. Aufsätze*, München, 1989 (Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur 19/89); *Kilian. Mönch aus Irland aller Franken Patron. Katalog der Sonder-Ausstellung zur 1300-Jahr-Feier des Kiliansmartyriums*, Würzburg, 1989.

¹⁰ Werner WELZIG, *Lobrede. Katalog deutschsprachigen Heiligenpredigten in Einzeldrucken aus den Beständen der Stiftbibliothek Klosterneuburg*, Wien, ÖAW, 1979, 671.

lésére, ezt már a kiadványok címlapjai is érzékeltetik.¹¹ A templomot II. József intézkedése számolta fel, az ezt követő időből már csak néhány szórványos adatunk és jóval kevesebb ismeretünk van a bécsi Kilián-kultuszról.

Magyarországon sem volt ismeretlen Szent Kilián tisztelete. Bálint Sándor szerint „Kélián (1279), Gellén, Kilyén családnév illetőleg a háromszéki Kilyén (Chilieni) helynév arról tanúskodik, hogy középkori jámborságunk ismerte”.¹² Gyergyókilyénfalván ugyancsak Kiliánt tartják a község névadójának. A Kárpát-medencébe a török uralom után bevándorló és letelepedő német etnikum egyes falvaiban a templom védőszentje lett, különösen ott, ahol Frankföldről érkeztek a telepések. Ilyen volt a Püspöknádasd (ma: Mecseknádasd) középkori temetőjében emelkedő kápolna, amelynek titulását azonban – miként Bálint Sándor megjegyzi – „később István királyéra változtatták át. E kettősségben összefonódik a régi német szülőföld és az új magyar haza szakrális világa”.¹³

A Szabolcs megyei Tiszaeszlár templomáról már 1332-ben feljegyezték, hogy plébánosa „Paulus sacerdos Sancti Quilyani de Oslar”, s a község ma is Kilián-patrocínium, amelynek búcsúját a szent emléknapiján, július 8-án tartják.¹⁴

*

Pázmány Péter Kilián nevét a konfesszionális polémia kontextusába illesztette, a *Kalauzban* az egyháztörténeti érvelésnek lett részese, a pápaság által támogatott térítő tevékenység mártírjaként kapott helyet a kereszténység terjesztőinek felsorolásában. Ezen túl azonban más összefüggésben ugyancsak ismert lett Szent Kilián neve a Kárpát-medencében. A frankföldi katolikusok által megteremtett kultusz a régió szűkebb határait átlépve tovább is terjedt, többek között Bécsben szolt róla számos prédikáció, de Magyarországra is eljutott híre és tisztelete Würzburg apostolának. A róla szóló adatok sora nyilván tovább bővíthető, középkori és kora újkori kegyességi irodalmunkban még fellelhetők további említései. Ezeknek számbavételéhez jelen áttekintésünk is ösztönzést adhat és a Szent Kilián-recepció a jövőben még árnyaltabb formában állhat előttünk. Addig is szeretettel köszöntjük a név mai viselőjét 80. születésnapján, s a *Missale strigoniense*¹⁵ szavait felhasználva kívánjuk neki: Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut beati martyris tui, Kiliani sollemnia recensentes, meritis ipsius protegamur et precibus.

---

¹¹ Példaként idézzük az 1707-ben elhangzott és kiadott prédikáció címét: Zweifacher Lorber-Kranz, mit welchem der glorwürdige Heilige KILIANUS als apostolischer Lehrer in Francken wie auch als ein unüberwindlicher Martyrer gekrönnet worden. Das ist: schuldigste Lobrede, welche den 8. Tag Monaths Juli in der weitberühmten Kirchen, deren hochwürdigen Herren, Herren Canonicorum Regularium S. Augustini ad Sanctam Dorotheam, allwo eine Hochlöbliche und hochadeliche Fränkische Nation die jährliche Festivität Ihres benennten Heiligen Landspatron solenniter celebriret vorgetragen, und zu grösserer Ehr dises Heiligen wie auch zu besonderer Glory gedachter hochlöblichen Nation im Druck verfertigt von Antonio Zanollo, Pfarrer in allhiesiger Wienerischer Leopoldstadt, Anno 1707.

¹² BÁLINT Sándor, *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*, Bp., 1977, II. 32.

¹³ *Uo.*, 32.

¹⁴ NÉMETH Péter, *A középkori Szabolcs megye települései, Nyíregyháza*, 1977, 72–73; MEZŐ András, *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század)*, Bp., 1996, 252 (METEM Könyvek, 15); UÓ., *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Bp., 2003, 189 (METEM Könyvek, 40).

¹⁵ Kiliani et sociorum eius = *Missale strigoniense 1484*, ed. Blasius DÉRI, Bp., Argumentum, 2009, 421, 139 r. (Monumenta Ritualia Hungarica, vol. 1).